

GYÖKERES CSILLA

Gondolatok a szülői felügyeleti jogról

I.

A szülői felügyeleti jog tartalmi elemeinek kialakulása az atyai hatalomtól napjainkig

A szülő–gyermek közötti viszony – a család gazdasági funkciójának változását követve – más a patriarchális nagycsaládban, ahol az atya hatalma (*patria potestas*) dologi jelleggel bír, és más a családi élet későbbi szakaszában a patriarchális kiscsaládban, ahol már megjelennek a korlátlan atyai hatalom mellett a szülő–gyermek közötti oltalmi viszony jegyei is. Mivel a szülői felügyelet mindig függvénye volt a családi viszonyoknak, a továbbiakban essék szó a családformákról.

Az emberiség ősi korszakáról egészen biztos adataink nincsenek, de az tény, hogy a fejlődés feltétele az ember biológiai, testi, szellemi fejlődése volt, mellyel párhuzamosan változtak a családi és rokonsági alakzatok is. E témában folytatott kutatások egyik prominens képviselője L. H. *Morgan* volt, aki feljegyzéseiben az alábbi családformák kialakulását feltételezte: "Csoportházasságnak" nevezte azt az állapotot, melyben a nemi kapcsolatok szabadsága uralkodott: minden nő minden férfié volt és fordítva. Az idő múlásával egyre több gátat szabtak a kapcsolatok szabadságának, így alakult ki előbb a "vérrokonsági" család – ahol a nemzedékek közti "házasság" nem volt megengedett –, majd a "punalua család", ahol már a testvérek közötti nemi kapcsolatot tilalmazták.

A fejlődés következő stációja az ún. pároscsalád volt, melynek megjelenését bizonyos gazdasági tényezők is segítették, nevezetesen: a felesleg a nemzetségfők kezében halmozódott fel, amelynek folyamán a férfiak egyre jelentősebb szerepet tölthettek be. Ezek után már csak egy lépés kellett ahhoz, hogy elérkezzünk a patriarchális kiscsalád kialakulásához, ahol férfi és nő közötti elég laza, viszonylag könnyen felbontható "pároscsalád" volt a domináns. E hosszú folyamat eredményezte a monogám család intézményének megjelenését, amely még napjainkban is áll, bár tény, hogy látványos eredmények tanúi lehetünk.¹ Az utóbbi időben szinte valamennyi fejlett ország felülvizsgálta és

¹ L. H. *Morgan*: Östársadalom, vagy kutatások az emberi haladás vonalairól a valóságtól a barbárságon át a civilizációig. A fent említett családformákban még nem igazán játszik jelentős

módosította a szülő–gyermek közötti jogviszony rendezésére vonatkozó törvényeit, és ezt a folyamatot ma még egyáltalán nem tekinthetjük lezártnak.

Melyek voltak a gyermek jogaiért vívott fő állomásai, milyen hosszú útvonalon kell végigmennünk, hogy megvalósítsuk a gyermekek valóságos "szabadságát"?²

A férfiuralom legtökéletesebb példája a *római család* volt. Az ókori Róma jogában az apai hatalom hasonló tartalommal bírt, mint a rabszolgák feletti hatalom. Kezdetben a *pater familias* a gyermek élete és halála felett is rendelkezett, igaz, a legsúlyosabb döntései előtt — mint pl. a gyermek megölése — meg kellett hallgatnia a családi tanács véleményét is. Az apának joga volt a gyermek kitételéhez, ami egyben a házközösségből való kidasztást is jelenthette egyetlen kivétellel: ha a gyermek elsőszülött gyermeke volt. A gyermeket eladhatta, továbbá annak manicipiumába (rabszolgasors) adhatta, akinek a gyermeke kárt okozott.

A paraszti házközösségek jelentőségének csökkenésével megfogyatkoztak a *pater familias* jogai is a gyermekek felett. A XII. táblás törvény már kimondja: "Ha az apa fiát háromszor eladta, a fiú szabaduljon az apai hatalom alól."

A Császárkorban a gyermek megölését és kitételét már büntetéssel sújtották, s lehetővé tették azt is a gyermek számára, hogy személyével kapcsolatban ért sérelmével bírósághoz forduljon apja ellen. A patriarchális nagycsalád szerkezete a vagyon felhalmozásának követelményeit szolgálta, s ennek megfelelő volt az e családban élő személyek viszonya a *patria potestast* gyakorló családfőhöz.

Ez a hatalmi viszony, amely az atya szinte korlátlan hatalmát engedte érvényesülni a családhoz tartozók felett, a feudális társadalomban is fennmaradt. A családfő továbbra is nemcsak a leszármazók felett, hanem a nagycsaládhoz tartozó összes tag felett atyai hatalmat gyakorolt. A római jogban részletes kidolgozást nyert az atyai hatalom keletkezése és megszűnése. A keletkezés jogcímei között találhatjuk: a) a törvényes római házból való születést; b) az örökbefogadást (*arrogatio* és *adoptio* útján); c) a törvényesítést.

Az atyai hatalom megszűnésének esetei: a) az apa halála vagy státuszcsökkenés; b) a gyermek halála vagy státuszcsökkenés; c) örökbeadás; d) büntetésből következően; e) egyes cím vagy tisztség elérése folytán.

A fent említett módok mutatják, hogy a római jog már 2000 évvel ezelőtt sok olyan intézményt konstruált a családi jog területén, amelyeket még ma is használunk.

Róma megdöntésében szerepet játszott a barbár népek vándorlása is, melynek során pl. a germán jogrendszerben a szülő–gyermek kapcsolat szabályozása ott folytatódott, ahol a rómaiaknál abbamaradt. Megszűnt az apát

szerepet a szülő–gyermek közötti viszony. E témára vonatkozó hiteles adataink csak a római család megjelenését követően ismeretesek.

² *Petrík Ferenc: Az atyai hatalomtól a szülő nevelési jogáig. In: A gyermekek jogai a Magyar Népköztársaságban 1979. Tanulmánykötet*

megillető apai hatalom korlátlan volta. A férfi jogai mellett egyre több követelmény is megjelenik: védelmeznie, óvnia kell gyermekét, s ezen felül nevelési elvárások is terhelik. Így lassan az atyát megillető "hatalom" jogok és kötelezettségek rendszerévé alakul át.

Mindezek után rátérhetünk a magyar fejlődés vizsgálatára, hiszen már honfoglalásunk óta számos törvénykönyv, krónika áll rendelkezésünkre, amelyeken keresztül nyomon követhetjük a szülő-gyermek közötti viszony gyakorlatát.

Az apai hatalom a római jogból adaptálódott hazai jogunkba, de míg a rómaiaknál a szigorúság volt a releváns, addig a magyar jog jóval enyhébb, korlátozottabb formát alkalmaz. Míg a honfoglalás előtt a "családok" törzsi-nemzetségi formában manifesztálódtak, s a házasságkötés formája az adás-vétel volt, addig a kereszténység felvétele után egyre szélesebben teljesedett ki az egyháznak olyan formájú nézete, ami szerint a házasságokat az egyház híve előtt, tanúk közreműködésével kell megkötöni. Az ilyen módon kialakult családokban a szülői kötelezettség első törvényi szintű megfogalmazása I. István I. törvénykönyvében jelenik meg, amely így szól: "Az atyák ugyanis azért atyák, hogy táplálják gyermekeiket, ha pedig az atya már nem él, úgy az özvegy nő köteles gondozni."³

Ez a felfogás öltött testet később Kálmán törvényeiben is, ahol a férj és egyben apa korlátlan atyai hatalma megnyívánult többek között abban is, hogy a házasságtörő asszonyt bármikor megölhette, gyermekeit adósság fejében rabszolgasorba taszíthatta.

A következő jelentősebb állomás az 1514-ben elkészült Werbőczy-féle Tripartitum volt, amely alkalmazást nyert a bírói gyakorlatban is. A Hármaskönyv biztosította a családfőnek az egész ház feletti hatalmat, gyermekét bármikor bezárhatta, visszakövetelhetette, sőt a fenyítési jog is megillette. A szülőket terhelő nevelési és gondozási kötelezettség külön részletességgel nincsen kiemelve, mivel a kor felfogása azt diktálta, hogy ez minden előírás nélkül feladata volt a szülőnek. Werbőczy a Tripartitum megfogalmazásakor sokat merített a római jogból, mely jól megfigyelhető a családi viszonyok szabályozásánál: A 12. életévét be nem töltött serdületlen korúnak számított, helyette minden jogcselekményt atyja vagy gyámja végzett. A 12. év elérése után törvényes korú lett, de a teljes kort a fiú csak 24, a leány 16 éves korában érte el. A gyermek apai hatalom alatt állt, amely az apa egész életében fennállt és amely magában foglalta a nevelési és gondozási kötelezettségen kívül a gyermek vagyonának kezelési jogát — elszámolási kötelezettség nélkül.

Frank Ignác 1845-ben megjelent "Közigazság törvénye Magyarhonban" címet viselő tanulmánykötetében mintegy megerősítve a Werbőczy-féle alapigazságokat, az alábbiakat összegzi az atyai hatalomról: "Természet és törvény szerint az atya hatalmában áll a gyermek nevelése, de ez kötelesség is, melynek teljesítésére a törvényhatóságok felügvelni tartoznak, a házi fegyelem (*disciplina domestica*), melyre, ha szükséges, a törvényhatóság segédelmet nyújt,

³ *Pap* Tibor: Magyar családjog. Tankönyvkiadó, Bp. 1976. 307. p.

hogy maga gyermekeit akárkitől visszakérheti, hogy azokat mindenben oltalmazza." Korlátozza ideiglenesen az atyai hatalmat, ha a fiúgyermek hadifogságba kerül, ha pedig a fiú teljes korát eléri, törvény előtt kereseti jog illeti meg, s házi szövetségre léphet apja egyezsége nélkül is.⁴

A fejlődési folyamat további lépcsőfokát fémjelzi az 1877. évi XX. tc. a Gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről, amely minden kiskorúnak a védelmére állít valakit, aki annak minden fontosabb személyi és vagyoni ügyeiben eljárni, egészségére, iskoláztatására vigyázni, erkölcsös, vallási nevelésére felügyelni, perben hatóságok előtt képviselni köteles ... stb. Az az egyén, aki ezen tisztségeket ellátja, a kiskorú törvényes képviselője.

A törvénycikk II. fejezete foglalkozik az atyai hatalommal részletesen, de ezek elsősorban a vagyoni viszonyban merülnek ki. Csupán néhány szakasz utal a személyi kérdésekre: "15.szakasz: E hatalomnál fogva az atya kiskorú gyermekeinek törvényes képviselője, azok vagyonát rendszerint számadás terhe nélkül kezelni, s részükre gyámot nevezni és valakit a gyámságból kizárni van jogosítva."

A törvény haladó jellegű vonása, hogy a kiskorú személye feletti felügyelet mindkét szülőt megillette, azonban a gyakorlatban változatlanul az apa rendelkezett minden jogosítvánnyal egészen 1945-ig, ugyanis ekkortól kezdődően alaposan megváltoztak hazánkban a társadalmi viszonyok.

Az 1945-től napjainkig terjedő időszokról Weiss Emilia készített visszatekintést, amely részletesen foglalkozik a családi viszonyok módosulásával, elsősorban a szülő–gyermek közötti kapcsolatra koncentrálna.⁵

Az első időszak 1945-től az első Családjogi törvény megjelenéséig tart, amikor szinte az élet valamennyi területén figyelhettük meg a változásokat. A házassági kötelékjogban a legnagyobb horderejű módosítást jelentette a bontóperben történő áttérés a vétkességi elvről a feldúltsági elvre, amely alapján csak akkor bontotta fel a bíróság a házasságot, ha meggyőződött arról, hogy a kötelék megszüntetését komoly és alapos ok tette szükségessé. Deklarálták a női egyenjogúság intézményét is. Kiadásra került a 10470/1945. ME. sz. rendelet, amely megpróbálta az atyai hatalom helyébe állított szülői hatalom intézményével egyenlővé tenni a szülőket, amely azonban sikertelennek bizonyult. Továbbra is fennmaradt az 1877-es Gyámsági törvény óta fennálló helyzet, amely az apát privilegizált szerepben tetszelegetti az anyával szemben.

A szülői hatalom jogát a feleség csak akkor gyakorolhatta, ha az apa bármilyen oknál fogva nem élhetett ezzel a jogosítványával. Egyes egyedül a gyermek feletti közvetlen felügyelet gyakorlásában minősültek egyenlőnek a házastársak. Eltörölte jogalkotásunk a házasságban és a házasságon kívül született gyermek közötti sérelmes megkülönböztetést, bár – az igazat megvallva – eleinte igen nagy ellenállás mutatkozott az egyház részéről.

A második periódus az 1952. évi IV. törvénytől az 1974-es Csjt-novelláig számítható. Az 1952. évi IV. törvény mérföldkő volt a magyar történelemben,

⁴ Frank Ignác: Közigazság törvénye Magyarhonban 1845. 176–177. p.

⁵ Weiss Emilia: A magyar családjog fejlődésének 40 éve Magyar Jog 1985/3–4. sz.

hiszen ez az első kódex, amely a családi joghoz tartozó valamennyi jogviszonyt egy törvénykönyv keretében foglalta össze, minőségi változást hozva ezzel a szabályozás területén. A szülő–gyermek kapcsolatában a Csjt-ben a korábbi atyai, majd szülői hatalom helyébe az addigi hatalmi elemeket háttérbe szorító szülői felügyelet lép, amelyről maga a törvény rendelkezései is úgy szólnak, hogy " azt a gyermek érdekében kell gyakorolni". A házastársakat egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel ruházta fel a törvény, és ezt az egyenjogúságot volt hivatva kifejezni az, hogy a szülői felügyelet és a gyermek eltartása is mindkét szülő feladatává válik. A probléma akkor kezdődött, amikor felbomlott a házasság, ugyanis ekkor a szülőket illető jogok és terhelő kötelezettségek egyensúlya megbomlott. (Ezen az állapoton az 1986. évi törvénymódosítás kívánt korrigálni.) Az a fél, akinél a gyermeket elhelyezték, összefogta kezében mindegyik szülői jogot, míg a másik szülőt "illeti" a tartásdíjfizetés, és az időnként minimálisra korlátozott láthatás. A gyermek elhelyezésénél annak neme, és életkora volt döntő, amelyen 1961-ben a XXI. sz. Polgári Elvi Döntés alakított.

A harmadik szakasz 1974-től 1986-ig tart. E periódusra a már meglévő szabályok finomítása, új lehetőségek keresése a jellemző. A házassági "bontójogban" előtérbe került a közös akarattal történő bontás és egyre inkább követelik az ún. járulékos kérdésekben történő megegyezést is. A gyermek elhelyezése kérdésében a Legfelsőbb Bíróság 17. számú Irányelve az addiginál nagyobb súlyt fektetett a szülők egyenlő esélyeinek érvényesülésére.

A folyamat negyedik fázisa az 1986-tól napjainkig terjedő időszak, melynek családi jogi szempontból meghatározó eseménye az 1986. évi IV. törvény megjelenése. A jogszabály minősítésére a legtalálhatóbb kifejezést *Katonáné Soltész Márta* alkalmazta, amely alapján "hézagosnak" titulálta, irányt mutatva ezzel arra, hogy ezeket a hiányosságokat minél előbb be kell tölteni.⁶ Mindenesetre egy tényt le kell szögezni: az utóbbi két-három esztendő politikai változásai miatt szükségeltetik a Családjogi törvény átfogó módosítása, figyelembe véve azt, hogy az 1986 óta eltelt rövid időszak felszínre hozott több olyan problémát, amelyet a jelenlegi rendelkezésekkel nem lehet megoldani.

II.

A szülői felügyeleti jog érvényesülése és hiányossága napjainkban

Vizsgálódásunk első lépéseként nézzük meg, mit jelent a szülői felügyelet a jelenleg hatályos Csjt. rendszerében. A szülői felügyeleti jog mindenek előtt gyűjtőfogalom, a családi jog ma már önállónak mondható jogintézménye. Tartalmi elemei között fellelhetjük azokat a jogokat és kötelezettségeket, amelyeket a Családi jogi törvényünk is deklarál. A szabályozás viszonylag terjedelmesnek tekinthető, hiszen a Csjt. mintegy 22 §-on keresztül tárgyalja, de egyáltalán nem vonhatjuk le azt a konzekvenciát, hogy a szülői

⁶ *Katonáné Soltész Márta: A szülői felügyeleti jogról Jogpolitika 1985/6. sz.*

felügyelet című rész megfelelően van tárgyalva, hiszen egyes területeit túlzott részletességgel, másokat – így különösen a házasság felbontása utáni közös szülői felügyelet gyakorlását – csak megemlíti. A törvény értelmében a szülői felügyelet a kiskorú gyermek gondozásának, nevelésének, vagyona kezelésének, valamint törvényes képviselésének jogát és kötelezettségét, továbbá a gyámnevezésnek ill. a gyámságból való kizárásnak a jogát foglalja magába.⁷ Természetesen a társadalomnak más elvárásai is megjelenhetnek, melyeket felesleges lenne regulákban rögzíteni. Egy azonban biztos: az erkölcs és etika szabályai valahol mélyen ott gyökereznek az emberekben, mely remélhetőleg szilárdabb alapokat ad a jövő nemzedékeinek.

A jogintézmény történeti fejlődése során már kitértünk erre, mégsem megvetendő talán, ha megismételjük: a szülői felügyelet körébe tartozó jogosultságok ma már szerencsére nem korlátlan jogosultságot jelentenek a szülők számára, hanem egy általános kötelezettséget, azzal a követelménnyel, hogy jogaikat a gyermek érdekének maximális figyelembe vételével kell gyakorolniuk.

A törvény részletezi a gondozás és nevelés tartalmát. Ezen belül fontos megemlékezni arról a kötelezettségről, amelyet az 1987. július 1. óta hatályban lévő 1986. évi IV. törvényünk külön hangsúlyoz: a szülőknek elsősorban természetben kell gyermekeikről gondoskodniuk, másodsorban a saját háztartásukban. Ezzel párhuzamosan a törvény a gyermekekkel szemben is állít követelményeket: tisztelettudóan, engedelmesen kell szüleikkel viselkedniük, s igyekezniük kell, hogy mindig képességüknek megfelelő szintet produkáljanak.

A szülői felügyeleti jog további tartalmi eleme a vagyon kezelésének joga, amely a legkevésbé mutatkozik szabályozás szempontjából problémásnak, amit a legszemléletesebben az bizonyít, hogy az 1974. évi I. törvény szövegén szinte semmit sem változtatott az 1986. évi IV. törvénymódosítás. Ennek az eredménynek a leglogikusabb következménye az, hogy a családi jogi viszonyok hosszú ideig, mint vagyoni jellegű viszonyok jelentek meg, s a polgári jogi viszonyok segítségére siettek egy-egy vitás kérdés megoldására.

A tartalmi elemek soron következő tagja a törvényes képviselési jog, amely szintén nem minősül vizsgálódásunk szempontjából kérdésesnek, hiszen amennyiben a szülők együtt élnek, mindkettőjüket együttesen illeti meg a törvényes képviselés joga, azonban ha a szülők házassága felbomlik, csak azt a szülőt illeti meg ez a jog, akinél a bíróság a gyermeket elhelyezte. A törvény lehetőséget ad arra is, hogy a szülők kölcsönösen meghatalmazást adjanak egymásnak abból a célból, hogy amennyiben bármikor akadályoztatva vannak képviselési joguk gyakorlásában, úgy az egyik szülő a másik nevében meghatalmazás alapján eljárhat. A meghatalmazás érvényességi feltétele az írásbafoglalás valamint közokirat vagy teljes bizonyító erejű magánokirati forma.

A Csjt. 72. §-a így fogalmaz: "A szülői felügyeletet a szülők együttesen gyakorolják." Ma talán ez a legáltalánosabb tendencia, hogy a szülők együttesen

⁷ Csjt. 70-72. §-ok

gondoskodnak a gyerekekről, így abból, hogy melyikük gyakorolja a szülői felügyeleti jogot, viszonylag ritkán keletkezik vita.⁸

Ténylegesen a problémát az vulkanizálja, amikor az életközösség megbomlik, a házastársak a házasságuk felbontására szánják el magukat. Joggal merül fel ilyen esetben a kérdés: ki, hogyan, milyen terjedelemben gyakorolhatja a szülői felügyeleti jogot? A bontás után a házastársi jogok egyensúlya e tekintetben felborul. Számadatok bizonyítják, hogy a család intézményének megszilárdulása még nem túlzottan sikeres jelenség Magyarországon, hiszen 2-3 házasságkötésre jut egy válás. A házassági kedv visszaszorulóban van, azonban egyre többen választják a kevesebb "költéssel" járó élettársi kapcsolatot, amelyből sokkal könnyebb emelt fővel távozni, mint a házasságból. Úgy gondolom, nem szükséges részletekbe bocsátkozni annak összegzésében, mit jelent a szülők szétválása gyermeküknek, aki leginkább kisebb korban érzékeli egyik vagy másik szülőjének eltűnését. Azon szülőknél, akik ténylegesen szeretik gyermeküket, ez a szeretet megnyilvánul abban, hogy válás esetében is törekednek arra, hogy gyermeküknek minél kisebb törést okozzon ez az esemény. E lehetőség valórválásához a jog egyfajta intézményesített keretben biztosítja, hogy a szülők a házasság felbontása után is közösen gyakorolják a szülői felügyeletet, azaz a jog nem látja feltétlenül a házasság felbontásában a család felbomlását, hanem a gyermekük nevelésének, életvitelének, sorsának alakításában igyekszik támogatást nyújtani. Köszönhető ez mindazoknak a külföldi országokban bevezetett megoldásoknak is, melyek lassan egy-két évtizedes múltra tekintenek vissza pozitívnak mondható tapasztalatok szolgáltatásával.

A külföldi országok jogalkalmazásukat tekintve nem tesznek éles különbséget aszerint, hogy szocialista vagy kapitalista utat követnek, de a házasság felbontása utáni közös szülői felügyelet gyakorlása vonatkozásában, korábban sem lett volna értelme, hiszen NSZK, USA, Svédország jogi vonatkozásában éppúgy megtalálható, mint a lengyelben, vagy az oroszban. Ez azzal magyarázható, hogy a családi kapcsolatok lazulása világtendenciának tekinthető, mégis nő azon "pároknak" a száma, akik mindkettőn egyformán ragaszkodnak gyermekükhöz, egyformán képesek, alkalmasak a gyermek nevelésére. Ma már a bíróságokra hárul az a feladat, hogy a két alkalmas szülő közül kell kiválasztaniuk, melyiküknél biztosított jobban a gyermek további sorsa, egészséges, kiegyensúlyozott fejlődése. A komoly, a gyermek további sorsáért felelősséget érző szülők általában már előre megegyeznek a gyermek elhelyezése kérdésében, viszont kérik, hogy mindkettőjüket jogosítsa fel a bíróság a bontás utáni szülői felügyeleti jog gyakorlására.

⁸ Amennyiben mégis sor kerülne a vitára, akkor a gyámhatóság dönt a szülők és esetleg más személyek meghallgatása során

Erre azonban hazánk még nem igazán kapott lehetőséget a jogalkalmazás terén, míg ez a fajta megoldás a fentebb megemlített országokban jogilag megengedett.⁹

Napjainkban szerte a világban megfigyelhető, hogy a gyermekétől külön élő szülő számára biztosított jogok egyre nagyobb terjedelműek, amelyek egészen odáig terjedhetnek, hogy a gyerek félig az egyik, félig a másik szülő otthonában él, így eltartásának költségei is így oszlanak meg. A bontás utáni közös szülői felügyelet gyakorlása iránti igény a szülők oldalán jelentkezett először, feladva ezzel a "leckét" a jogalkotók számára, hiszen a túlhaladottnak tekinthető korlátot — miszerint, ha felbomlik a házasság, megszakad a családi kapcsolat is — szeretnék volna átlépni. Az intézmény bevezetésének lehetőségét támogatta az a körülmény, hogy ilyen esetben a gyermek kapcsolata mindkét szülővel megmarad, nem beszélve a hozzátartozókról, ismerősökről, kiknek jelenléte a nyugodt fejlődést elősegítő tényező. Mindemellert *Katonáné Soltész Márta* svédországi kutatásai során az anyagi ösztönzőket is felfedezni vélte, ami más országokban nem volt tapasztalható.

Ezek után térjünk rá a hazai gyakorlatra és jogi szabályozásra. Legelőször azt kell leszögeznünk, hogy hazánkban 1986 óta ad a törvény lehetőséget a válás utáni közös szülői felügyelet gyakorlására, de csak az ún. "lényeges kérdésekben". Ezek: a gyermek nevének meghatározása, tartózkodási helyének kijelölése, képzési irányának, életpályájának megválasztása. Ezenkívül a különélő szülő a bíróságtól jogot kaphat a gyermek vagyoni ügyeiben való törvényes képviselőre és vagyonkezelésre is. Jelenleg ezzel a szerény eredménnyel rendelkezünk, ami nem jelenti a probléma végleges megoldását, hiszen az a körülmény, hogy lényegesnek ítélt dologban való döntésnél lehetőséget kap a másik fél is a beleszólásra, még nem teremt egyenlőséget a szülők között a válás után. A szülői felügyeleti jog bontás utáni közös gyakorlása így nem valósulhat meg, s marad az a "gyermeket szerző fél privilégiuma".

Mennyit érnek a gyakorlatban az új szabályok? Általános vélemény a bírói gyakorlat területén, hogy a szülők nem élnek ezzel a lehetőséggel, mivel nem közismert. A lényeges kérdések területéről talán az életpálya megválasztása okozhat némi gondot, de ezt sokszor leegyszerűsítik: csak annak a szülőnek küldik meg az iskolai nyomtatványt, akinél a bíróság jogerősen a gyermeket elhelyezte. Pszichológiai kutatások felszínre hozták azt az eredményt, amely szerint "a szülők és a gyermek, az apa és az anya egymás közötti konfliktusainak kezelési módja a döntő a gyermek nevelkedésében, nem pedig az, hogy a szülők milyen hivatalos viszonyban állnak egymással ... a gyermeknek nem a szülők házasságára van szüksége, hanem legalább egy, ideális esetben két gondoskodó személy folyamatos elérhetőségére".¹⁰

⁹ Weiss Emilia: A szülői felügyeleti jog közös gyakorlása a házasság felbontása után. Összehasonlító elemzés Jogtudományi Közlöny 1980/7. sz.

¹⁰ Hámori Vilmos: Pszichológia a házassági bontóperben és gyermekelhelyezési perben 1989/3. sz. 249. p.

Régóta ismert problémával állunk szemben akkor, amikor a kiskorú gyermeket is próbálja a bíróság bevonni az eljárásba. A törvényben megengedett az a formula, amely szerint a bíró a gyermek lakóhelyén próbálja érzékeltetni a családi viszonyokat, a gyakorlat mégis arra a mondhatni egységes álláspontra helyezkedett, hogy a bíróság "félelmet keltő" környezetében kell a gyermeknek szólnia. A bontás utáni közös szülői felügyelet intézményének bevezetése után meg lehetne a gyermeket a felesleges zaklatásoktól kímélni, s amennyiben feltétlenül szükséges a gyermek meghallgatása, ezt a megszokott környezetében tegyék.

Vizsgálódásunk másik neuralgikus pontja: amíg a házasság fennáll, a szülőket egyenlő jogok és kötelezettségek illetik meg, amely egyensúly azonban megbomlik a házasság felbontását kimondó jogerős ítélettel. Joggal merül fel bennünk az a kérdés: a különvált szülő az ítélet jogerőre emelkedésétől már nem a gyermek egyik szülője? — Természetesen a válasz: igen. Mégis a jogi szabályozás a logikának is ellentmondva gyakorlatilag az egyik szülőre "telepíti" a jogokat, a másik szülőnek pedig csak a kötelezettség marad osztályrészül. Igazságos-e ez a megoldás abban az esetben, ha két olyan szülővel állunk szemben, akik egyformán ragaszkodnak szeretetük teljességével gyermekükhöz. A válaszuk: nem, s a megoldás felé vezető rögzös úton újra a bontás utáni közös szülői felügyelet meghonosításához jutunk, amelynek értelmében a szülők a válás után ugyanolyan egyenlő jogokkal rendelkeznének, mint a házassági életközösségük idején. Természetesen vannak olyan szakemberek, akik egy sor ellenérvet sorakoztatnak fel a bontás utáni közös szülői felügyelettel szemben. Ezek a vélemények elsősorban abból indulnak ki, hogy ma már a legtöbb országban a vétkességi elvről áttértek a feldúltsági elvre, amely alapján a bíróság akkor bontja fel a házasságot, ha az teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott.

Felötlik bennünk a kérdés: ha a szülők továbbra is közösen szeretnék gyakorolni a szülői felügyeletet a válás után, akkor ténylegesen olyan-e az a házasság, hogy fel kell bontani? Másik oldalról vizsgálva: ha valóban megromlott a szülők viszonya, a közös szülői felügyelet gyakorlása során meg tudnak-e állapodni.

Ezek a kérdések egymástól elválaszthatatlannak tűnnek a megoldás terén. Mégis alapvetően abból kell kiindulni, hogy a házasság és a család nem szinonim fogalmak. Ha kategorizálni kellene a kettő közötti viszonyt, azt lehetne mondani, hogy a család tágabb fogalom, hiszen az a házassági kapcsolatot a szülő-gyermek kapcsolattal együttesen jelenti. Amennyiben az egyik összetevő elromlik, még ez nem vonja maga után automatikusan a másik elem pusztulását.

Ami hazánkban hátráltatja a bontás utáni közös szülői felügyelet elismerését, nem más, mint a tragikusnak mondható lakáshelyzet, ugyanis a házastársak nagyon sok évi kemény, megfeszített munka eredményeként jutnak lakáshoz, s több évtizedbe telik, míg tehermentesítik. Egyes szakmabeliek azon az állásponton vannak, hogy ha a bontóper előtti meghallgatás sikerét latolgatjuk, néhány százalékban a békéltetés pozitív eredménye a fent említett okokra vezethető vissza. Sajnálatos, hogy a békülés folyamatában nem az játssza a legnagyobb szerepet, mi lesz a gyermekkel, hanem sokan azért békülnek, mert

válás után — mai gazdasági helyzetünkben adódóan — sokaknak előlről kellene mindent kezdeni. Így aztán egy megjártszott békülés után a család együtt marad, de a légkörben mindig megjelenik egy megszemélyesített jelenség — a *feszültség*.

Nyugat-Európában ez a tünet ismeretlen. Előfordul, hogy válás után a szülő a közös otthontól nem túl nagy távolságra vásárol vagy bérel egy lakást, így a gyermek a megszokott környezetében marad, ezzel fejlődésének töretlenségébe biztosított.

Összegzésképpen mindent figyelembe véve arra a következtetésre juthatunk, mivel a jogalkotásunk megalapozta a bontás utáni közös szülői felügyelet gyakorlását azzal, hogy a szülők együttesen dönthetnek az ún. "lényeges kérdésekben", arra kell törekedni, hogy a jogrendszer átfogó reformja során vegye figyelembe ezt, s ennek gyakorlásához nyújtson megfelelő háttérrel. Remélhetőleg a csonka családok nagy száma ráirányítja a figyelmet a család széthullásának leginkább szenvedő alanyaira: a kiskorú gyermekekre, hiszen az ő sorsuk megnyugtató rendezése a jövő nemzedékének záloga. A másik megoldásra váró problémát az 1992. október 15-16-án megrendezésre került II. Európai Családjogi Konferencián elhangzottak vetették fel. A felszólalók elsősorban annak az elképzelésnek adtak hangot, hogy egyrészt a házasság felbontása előtti meghallgatás vezetése ne legyen ugyanannak a bírónak a feladata, aki az ítéletet hozza peres eljárás keretében, hanem célszerű lenne más intézménynek (pl. gyámhatóságnak) ezt a szerepet átadni, másrészt felmerült: egyáltalán bírói útra tartozzon-e a házasság felbontása következtében jelentkező gyermekelhelyezés. E kérdések megválaszolására valószínűleg akkor kerülhet sor, amikor már jogrendszerünk fejlődése elérkezik ahhoz a stádiumhoz, amikor már az ún. "lényeges kérdéseket" nem a törvény fogja nevesíteni, hanem a szülők fogják eldönteni, hogy miben működnek együttesen közre a gyermek nevelése folyamán, s ezáltal a szülői felügyeletben elmélyül a szülők felelőssége is.

CSILLA GYÖKERES

THOUGHTS ABOUT THE CHILDREN'S CUSTODY

(Summary)

It took a long time to get from the institute of the father power that was material-like to the children's custody where the protective relation between parent and child can be seen.

In Hungary one of the most important stages of this tendency was the Tripartitum of Werbőczy having kept Roman features but not in the original strict form. Children were under father power for the father's whole life that

included besides the obligation of education and care the right of managing children's property without any control.

The most important IVth Act in 1952 replaced parent's power with the institute of law of children's custody pushing aside the elements of power and bringing education and care to the front.

However, besides institutional help the most important thing is to solve the question of children's common custody after divorce. Our present Family Law Code in power makes common custody possible after divorce but only in the so called relevant questions.

These are the following: choosing the name and residence of the child, career — management. The above show that it does not provide equivalence for parents after divorce and the rights of children's custody are concentrated by the one to whom the child is placed.

In the process of the comprehensive reform of legal system the aim is that parents feel responsibility for children after divorce to make the practice of common custody easier.